

УДК 373.51

АНАЛІЗ ВАРІАТИВНИХ СИСТЕМ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ЗАРУБІЖНОМУ ДОСВІДІ

Харківська А.А.

Автор статті розкриває переваги профільного навчання, представляє зарубіжний досвід профільного навчання, звертає увагу на варіативність підходів до здійснення профільного навчання.

Автор статьи раскрывает преимущества профильного обучения, представляет зарубежный опыт профильного обучения, обращает внимание на вариативность подходов к осуществлению профильного обучения.

Ключові слова: профільне навчання, зарубіжний досвід, варіативні системи профільного навчання.

Постановка проблеми. Модернізація освіти в Україні у контексті входження до загальноєвропейського та світового освітнього просторів зумовлює потребу реального дослідження як ключових принципів освітніх реформ, так і можливостей їх реалізації.

Ефективним механізмом підготовки та залучення молоді до соціального життя суспільства на сьогоднішній день є профілізація навчання у старших класах середньої школи. Розвиток світового, зокрема, європейського освітнього простору на сучасному етапі потребує від загальноосвітньої школи України адекватної реакції на процеси її реформування, які відбуваються у провідних країнах світу, і зокрема, Європи. Необхідність переходу учнів старшої школи на профільне навчання визначена в “Програмі розвитку освіти до 2010 року”, проте у ній проголошено лише ідеї, що ж стосується механізмів такого переходу, то вони не розроблені, і освітні заклади вирішують завдання профілізації, не спираючись на відомі науково-практичні розробки у цій царині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам реформування різних компонентів професійної освіти присвячені праці таких вітчизняних компаративістів, як Г.Єгоров, Н.Лавриченко, О.Матвієнко, О.Овчарук, Л.Пухова, К.Карасюк. Значний внесок у розвиток цього питання зробила А.Сбруєва, яка у вимірі глобалізаційних процесів окреслила теоретико-методологічні основи аналізу сучасних реформ середньої освіти на прикладі розвинутих англослов'янських країн. Науковці та педагоги-практики багатьох країн стверджують, що завданням профільного навчання у загальноосвітніх закладах, є, по-перше, забезпечення загальноосвітньої підготовки учнів, по-друге, спеціалізованої поглибленої підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Одним із найважливіших аспектів щодо профільного навчання є думка, на якій наголошує М.Гузик [1], що профільне навчання слід розглядати як один із напрямів реалізації особистісно орієнтованої стратегії освіти.

Мета статті полягає у дослідженні варіативних систем профільного навчання, що на перманентній основі відбуваються у світі за умов глобальних трансформацій життя співдружності.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних напрямів програми модернізації освіти є перехід до профільного навчання у старших класах. На користь профільного навчання свідчать наступні аргументи. По-перше, точка зору самих старшокласників. За даними соціальних досліджень, приблизно 70 відсотків старшокласників поглиблено вивчали б лише ті дисципліни, за якими вони збираються спеціалізуватися. Цій більшості протистоїть біля чверті прихильників традиційної системи, які вважають, що хімію та історію, фізику та літературу слід вивчати детальніше.

Метою профільного навчання у коледжах, ліцеях, гімназіях повинно стати забезпечення можливостей для рівного доступу учнів до одержання продуктивнішої загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, отримання здатностей безперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Профільне навчання має бути спрямоване на набуття навичок самостійної освітньо-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, моральних, фізичних, соціальних, творчих якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Загалом профільне навчання можна визначити як процес, що:

- спрямований на реальне життєве та професійне самовизначення школярів;
- диференційований за змістом навчання, в якому враховуються всі запити, плани, бажання, мотивації, а також можливості, здібності та нахили учнів у одночасних реальних регіональних умовах;
- доступний для фахово орієнтованої освіти всіх дітей, які відвідують школу, незалежно від суб'єктивних, індивідуальних особливостей, тобто орієнтований на особистість кожної дитини;
- різнорівневий, коли профільна освіта може бути лише на рівні професійної орієнтації як інтегрованого чи самостійного предмета, профільним напрямом певного класу чи профілем школи (затвердженим у її назві).

Аналіз розвитку профільної освіти свідчить, що саме ліквідація соціальної, економічної, фізичної або психологічної дискримінації у процесі створення умов для отримання громадянами освіти стала основним стратегічним принципом розвитку освіти. Підтвердженням цього є проголошення мети "рівного доступу до освіти та рівності у межах освітньої системи" у Бельгії та Греції; "захист права на освіту та демократизація освітньої системи" в Іспанії; концепція освіти як громадської служби було проголошено у Франції; "право усіх громадян на освіту та обов'язок держави усувати дискримінацію" – в Італії; "право на освіту та пріоритет у компенсації індивідуальних та регіональних нерівностей" – у Португалії; "безкоштовна освіта як гарантія права на освіту" – у Шотландії тощо.

Наша країна забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної, середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Згідно з Законом України "Про освіту" громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право забезпечується розгалуженою мережею навчальних закладів, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти; відкритим характером навчальних закладів; створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина; різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем.

Держава здійснює соціальний захист вихованців, учнів, студентів, курсантів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів та інших осіб, незалежно від форм їх навчання і типів навчальних закладів, де вони навчаються, сприяє здобуттю освіти в домашніх умовах.

Освітні цілі країн ЄС підпорядковуються реалізації стратегії реформи доступу, вибудовуючи цілісну модель "освіти для всіх" в інноваційному

контексті освіти протягом життя. "Закладення мотиваційного базису для продовження навчання протягом життя у світі, який постійно змінюється", відображає інноваційну стратегію міжнародних організацій ЮНЕСКО, Ради Європи, Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо розбудови освіти протягом життя як відповіді на вимоги соціально-економічного розвитку світу.

У 1972 році на засіданні ЮНЕСКО було введено поняття "навчання впродовж життя" як поняття глобальної перспективи, що фокусується на таких аспектах:

- потреби і права людей на навчання впродовж життя;
- формування комплексного підходу між формальним і неформальним контекстами навчання;
- адекватне фінансування для обох вказаних видів навчання;
- охоплення всіх людей, починаючи з наймолодших і закінчуючи найстарішими;
- пошук шляхів демократизації доступу до навчання.

З іншого боку, ці концепції можна знайти в Аристотеля, Сократа, Платона і навіть у первісному суспільстві, тому що перманентна освіта існувала з тих пір, як на Землі з'явилися люди, які мислили, формувалися протягом свого розвитку, набували знання, досвід та практичні вміння. Не дарма існує вислів: "Век живи – век учиш" [2, с.113].

Уперше міжнародна спільнота наголосила на важливості освіти впродовж життя, яка має бути не досягненням якогось конкретного результату у процесі навчання, а процесом оволодіння знаннями та навичками, що мають модифікуватися протягом усього життя.

Концепція LLL (lifelong learning) сьогодні вже стала реальністю, а в майбутньому її значення постійно зростатиме. Термін LLL означає новий підхід до навчання впродовж життя людини у різноманітних формальних та неформальних ситуаціях. Концепція LLL зорієнтована на людину у контексті забезпечення її зайнятості та активної громадянської позиції. У цьому значенні навчання впродовж життя орієнтується на попит ринку праці, а не на пропозиції з боку системи професійної освіти.

Відображенням такої позиції у національних стратегіях стало проголошення відповідних освітніх цілей країнами ЄС: Бельгія та Франція, задекларували "бажання вчитись, відкритість та гнучкість стосовно змін", Данія – "заохочення бажання учнів навчатись і розвивати свою творчість та ініціативність", Португалія – "стимулювання постійного оновлення знань" тощо.

Основними показниками реалізації на практиці проголошених цілей можуть бути такі дії урядів країн ЄС щодо реформування освітніх систем: підвищення рівня фінансування освіти; збільшення терміну обов'язкового навчання; запровадження додаткових механізмів для ширшого охоплення найуразливіших верств населення формальною освітою; структурна перебудова системи освіти у напрямі її деелітаризації; запровадження безкоштовної базової освіти для всіх.

Іншим ефективним інструментом забезпечення освітніми програмами якнайбільшої кількості населення є збільшення терміну обов'язкового

навчання. Зокрема, у Бельгії термін обов'язкового навчання було подовжено до 12 років (з 6 до 18 років), у Португалії – з 6 до 9 років, у Швеції дітям було надано можливість розпочати навчання з 6 років, так саме, як і в нашій державі.

У США профільне навчання здійснюється в останні два або три роки навчання у школі. Учні можуть обрати три варіанти профілів: академічний, загальний і професійний, у яких дається перед-професійна підготовка. Варіативність освітніх послуг здійснюється за рахунок розширення спектру різних навчальних курсів за вибором. При цьому, перш за все, враховуються запити, побажання батьків, які планують профіль для своїх дітей.

Кількість напрямів диференціації, які можна вважати аналогами профілів, невелика. Наприклад, два – в англійських країнах (академічний і неакадемічний), три – у Франції (природничо-науковий, філологічний, соціально-економічний) і три – в Німеччині (“мова-література-мистецтво”, “соціальні науки”, “математика, точні науки – технологія”).

Організація профільної підготовки розрізняється за способом формування індивідуального навчального плану студента: від достатньо жорсткого фіксованого переліку обов'язкових навчальних курсів (Франція, Німеччина, Україна) до можливості вибору із множини курсів, що пропонуються за весь період навчання (Англія, Шотландія, США та інші). Школярі мають обирати не менше 15-ти й не більше 25-ти навчальних курсів тривалістю до одного семестру. Аналогами таких курсів в Україні є навчальні модулі, з яких можна виділити багато самостійних курсів. Як правило, старша профільна школа відокремлюється як самостійний вид освітнього закладу: лицей у Франції, гімназія в Німеччині. Неможливо не звернути увагу на цей досвід у різних країнах світу, тому що будь-яке нововведення потребує глибокого розгляду та дослідження.

Організація профільного навчання у середніх школах Великої Британії цілком побудована на принципі диференціації. Однак її форми й етапи відрізняються своєрідністю. Профілізація навчання починається на четвертому році навчання в середній школі (вік учнів 14 років) та має яскраво виражений характер. Предмети за вибором групуються у блоки, з яких учні залежно від школи мають обрати ту чи іншу кількість предметів. Звичайно, школи пропонують п'ять обов'язкових предметів на вибір. Для тих, чий рівень успішності нижчий за середній, пропонуються корегуючі курси, в основному, з англійської мови, проте іноді – й з математики. Таким чином проходить розмежування учнів за вивченням різних наборів предметів, або за різним рівнем складності та глибини. У повній середній школі (у дворічному класі) профілізація навчання досягає апогею. Кожен учень формує свій навчальний план, що складається з предметів спеціалізації гуманітарного, природничо-наукового або змішаного напрямів. Це характерно як для державних, так і для приватних шкіл.

Система шкільної освіти у ФРН на противагу іншим західноєвропейським країнам має менш демократичний характер. Вона включає три нерівноцінні типи загальноосвітніх шкіл: основну, ре-

альну та гімназію. У статусі кожної з цих шкіл офіційно передбачені різні терміни навчання, цілі навчання, рівень загальноосвітньої підготовки, методики навчання, перспективи подальшого навчання та влаштування в соціальному житті.

У більшості країн Європи (Франції, Голландії, Шотландії, Англії, Швеції, Фінляндії, Норвегії, Данії тощо) усі учні до 7-го року навчання мають визначитися у виборі свого подальшого шляху. Кожному пропонуються два основні варіанти продовження навчання в основній школі: “академічний”, який у подальшому відкриває шлях до вищої освіти, і “професійний”, у якому навчаються за спрощеним навчальним планом, що містить переважно прикладні та профільні дисципліни. При цьому багато вчених-педагогів європейських країн вважають недоцільною ранню профілізацію в основній школі.

Реформування середньої профільної освіти у Великобританії (Англія та Уельс) спрямоване на “підвищення освітніх стандартів всіх рівнів освіти; досягнення найефективнішого повернення вкладених у освіту ресурсів та підвищення звітності”; у Данії – на “посилення ринкової зорієнтованості шляхом підвищення ролі споживачів освітніх послуг; розвиток навчальних програм з метою ефективно підготовки для виходу на ринок праці; підвищення якості та ефективності освітніх послуг” [3]; у Франції – на “підвищення якості освітніх можливостей; забезпечення усіх кваліфікаціями високого рівня та адекватної підготовки до праці” [4]. В умовах оптимізації системи шкільного управління ефективним засобом забезпечення якості змісту стає акцент на його найбільш інструментальній частині – базової (національної) компоненті.

Велика Британія (Англія та Уельс) є найяскравішим прикладом запровадження цієї компоненти. National Curriculum – (Національний навчальний план) включає 10 предметів для обов'язкового вивчення всіма учнями. У Нідерландах інваріант для середньої школи охоплює 15 предметів та займає близько 80 відсотків навчального часу.

На сучасному етапі профільне навчання в Україні регламентується відповідними освітніми документами Міністерства освіти і науки України. Таким документом є навчальний план (програма), в якому передбачено тижневе планування дисциплін погодинно за класами у двох видах: дошка годин для автономних навчальних програм та неавтономна (стандартна, рекомендована) дошка планування навчальних годин. У дошці автономних навчальних програм визначено тільки кількісні межі навчального часу (мінімальну й максимальну кількість годин – “часовий кредит”) з кожного предмета. Важливим структурним аспектом цього навчального плану є орієнтація на врахування регіональних і локальних умов кожної основної школи, потреб, інтересів і здібностей учнів (зауважимо тут, що умовами зарахування до профільних класів насамперед є бажання учнів, рекомендації психолога та педагогічної комісії, яка діє в школі).

Сучасний етап є продовженням перебудови освітніх систем у напрямі результативності. Якість освіти, безперечно, стала пріоритетом країн-членів ЄС у контексті, проголошених у Лісабоні, цілей роз-

будови економіки та суспільства. Аналіз напрямів реформування ланки середньої освіти свідчить, що підвищення якості перетворилося на домінуючу характеристику освітніх реформ. Країни нині зорієнтовані на створення ефективної моделі якісної шкільної освіти. Для цього вони запроваджують відповідні технології – стандарти, зовнішнє оцінювання навчальних досягнень учнів, шкільний інспекторат, ІКТ тощо.

У зв'язку з цим не можна не торкнутися питання про незалежне зовнішнє тестування та прийом абітурієнтів у цьому році у нашій країні.

Включення завдань різної складності у контрольні-вимірвальні матеріали дозволяє проводити конкурсний відбір абітурієнтів до ВНЗ, у тому числі, й за завищеними вимогами. У цілому позитивні підсумки експерименту свідчать про принципову можливість інтегрування випускних шкільних та вступних іспитів.

Країни ЄС практично реалізують ці напрямки реформування освіти, наприклад: Бельгія запроваджує ключові компетентності до змісту освіти й зовнішнє оцінювання навчальних досягнень учнів; Великобританія спрямовує реформи на підвищення рівня освітніх стандартів та ефективності шкільної інспекції; Іспанія (на основі Закону про якість освіти 2002 р.) реформує систему шкільної освіти на принципах якості та рівності. Триває процес модернізації змісту освіти на засадах компетентнісного підходу й

запровадження відповідних інструментів оцінювання якості системи освіти; Німеччина здійснює реформи для підвищення якості освітніх послуг шляхом запровадження стандартів освіти, що ґрунтуються на компетентнісних зонах та уніфікованих моделях оцінювання навчальних досягнень учнів.

Аналіз зарубіжного досвіду профілізації навчання підтверджує, що він об'єктивний, проте необхідно враховувати такі прогресивні тенденції, як: диференційовану спрямованість навчання; підготовку учнів до вибору профілю навчання у більш ранньому віці; наявність декількох навчальних потоків: академічного, професійного, загального; забезпечення рівноваги між загальною та професійною освітою без обмеження перспектив подальшого навчання.

Висновки. Реформи шкільної освіти в країнах ЄС на сучасному етапі набули якісної спрямованості. Спільними рисами є реформування змісту освіти для запровадження компетентнісного підходу, системи моніторингу якості освіти, ключовою складовою якого є введення зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів, системи інспекторату та орієнтованість на уніфікації основних принципів функціонування систем середньої освіти в країнах-членах, яка в умовах Болонського процесу є стратегічним джерелом для успішної уніфікації вищої освіти та розбудови спільного освітнього простору ЄС.

Література

1. Гузик М. Профільне навчання: як організувати, не зруйнувавши школу: У 2 ч. – К.: Вид. дім "Шкіл. світ"; Вид. Л.Галіцина, 2005. – Ч. I. – С. 112.
2. Вища освіта України в парадигмі євроінтеграції (курс лекцій): Навч. посібник для студентів / Г.Ф.Поньмарьова, А.А.Харківська, Т.В.Отрошко. – Х., 2008. – 334 с.
3. Jensen Steffen. Secondary Education in Denmark. – Strasbourg: Council of Europe Press, 1995. – 65 p.
4. Kallen Denis. Secondary Education in Europe: problems and prospects. – Council of Europe Publishing, 1997. – 232 p.

ANALYSIS OF VARIOUS SYSTEMS OF PROFILE EDUCATION IN FOREIGN PRACTICE

A.A.Kharkivska

The author analyses various systems of profile education practiced in the world and comes to the conclusion that it can help to solve the problem of pupils' overload, to mould a creative personality and to overcome most of the self-determination problems after graduation.